

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК [005.591.3:005.585]:621(477)

Олена Азарян, д-р екон. наук, проф.,
Олексій Біленький, д-р екон. наук, доц.

Донецький національний університет економіки і
торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. До-
нецьк, Україна, e-mail: scienceproret@donduet.edu.ua

РОЗВИТОК МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: СТРАТЕГУВАННЯ РОЗВИТКУ ТА РЕЙТИНГОВЕ ОЦІНЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Helena Azaryan, Dr. Sc. (Econ.), Prof.,
Oleksiy Belenkyi, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.

Donetsk National University of Economics and Tra-
de named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky, Do-
netsk, Ukraine, e-mail: scienceproret@donduet.edu.ua

DEVELOPMENT OF THE MACHINE-BUILDING COMPLEX OF UKRAINE: STRATEGING OF DEVELOPMENT AND RATING ESTIMATION OF THE ENTERPRISES

Мета. Метою статті є обґрунтування розвитку підприємств машинобудівної галузі та засад формування стратегії, а також розробка системи рейтингового оцінювання підприємств машинобудівного комплексу.

Методика. У ході дослідження використано: методи теоретичного узагальнення та порівняння, аналізу й синтезу, індукції та дедукції, інституціонального аналізу (для визначення змісту стратегування, його складових), методи моделювання, фінансового аналізу (для розробки системи показників, формування методики рейтингового експрес-оцінювання фінансового стану підприємства машинобудівного комплексу та здійснення аналізу).

Результати. На підставі проведеного дослідження визначено сутність стратегування як підходу щодо розвитку машинобудівного комплексу України та розроблено систему показників і методику рейтингового експрес-оцінювання фінансового стану підприємства.

Наукова новизна. Удосконалено науково-методичний підхід щодо формування стратегії розвитку машинобудівного комплексу України та рейтингового експрес-оцінювання фінансового стану його підприємств.

Практична значущість. Одержані результати спрямовані на формування стратегії розвитку підприємств машинобудівного комплексу країни та здійснення моніторингу на основі рейтингового оцінювання підприємств.

Ключові слова: машинобудівний комплекс, стратегування, інститут, розвиток, рейтинг, підприємство.

Вступ. Стимулювання динамічного та стабільного соціально-економічного розвитку є завданням, якому завжди приділяють підвищену увагу в будь-якій країні. Ефективність вирішення цього завдання значною мірою залежить від інститутів, які є в суспільстві та створюються у процесі реалізації державної політики. У сучасних економічних умовах діяльність кожного суб'єкта господарювання машинобудівного комплексу є предметом уваги багатьох учасників рин-

кових відносин, зацікавлених у результатах його функціонування, що обумовлено інституціональними нормами [1-3] і правилами ведення бізнесу. Щоб забезпечувати виживаність підприємства в сучасних умовах, управлінському персоналу необхідно, насамперед, вміти реально оцінювати фінансовий стан як свого підприємства, так і потенційних партнерів або конкурентів. До того ж якщо розглядати суб'єктів, які працюють у системі машинобудування в сукупності, то не необхідність розробки системи оцінювання для підприємства є основою для підтримання підприємств усього комплексу як його складових елементів.

Дослідженню питань щодо розвитку машинобудівної галузі присвячено роботи І.Е. Берзиня, Загородникова, Ю.Д. Костіна, В.Е. Ласловича, М.Г. Мирнова, А.С. Пелих, О.Ю. Пустового, Ю.В. Скворцової та ін. Однак недостатньо уваги приділено питанням створення та використання рейтингування підприємств машинобудівного комплексу країни для його подальшого розвитку, що й обумовлює актуальність теми та визначає мету статті.

Метою статті є обґрунтування розвитку підприємств машинобудівної галузі та засад формування стратегії, а також розробка системи рейтингового оцінювання підприємств машинобудівного комплексу.

Основна частина. Основою раціонального функціонування будь-якої галузі є її розвиток [10; 11]. Однак саме поняття розвитку потребує уточнення. Так, Н.Ю. Возіянова [4] визначає розвиток як сукупність змін, безвідносних до одержуваного результату. Це твердження базується на тому, що розвиток характеризується зростанням тих або інших показників, які є критеріями вимірювання й оцінювання. Зміна показників визначається їх зростанням, зниженням або відсутністю зміни. До того ж зростання показників за визначеними критеріями не обов'язково свідчить про позитивні зміни об'єкта, тобто вони можуть характеризувати й негативні ознаки розвитку об'єкта дослідження. Це дало нам можливість класифікувати розвиток таким чином [9, с. 134]: а) інноваційний; б) стагнаційний і в) дегресійний розвиток. Отже, розвиток, як категорія, показує аналітику вектор змін. Тобто за заданими критеріями об'єкт аналізу змінює свої показники в позитивний (інноваційний розвиток) або негативний (дегресійний розвиток) бік. Однак слід зазначити ще один стан розвитку – застій, тобто показники не змінюються критично в жодний із протилежних боків. Ми класифікували такий стан розвитку як стагнаційний.

Розвиток супроводжується інституціоналізацією відносин і їх фреймуванням [9, с. 71-73] у вигляді сприйманої цінності взаємин між акторами. Відзначимо, що інститут розглядається нами з позиції нової інституціональної теорії, тобто «інститут, включаючи людей». Саме люди або сприймають інститут (правила), або не сприймають, а потім діють згідно з ним або їх поведінка та дії повністю чи частково не відповідають встановленим нормам і правилам. У будь-якому разі необхідно створити таку організаційну структуру інституту, щоб він міг декларувати правила, створити дієвий механізм їх здійснення та захисту від порушення на всіх рівнях.

Інститут завжди має контур, який обмежує його сутнісне сприйняття.

Під контуром інституту ми розуміємо сукупність обмежень, тобто правил дії, закладених у цьому інституті.

Для розвитку, виходячи із цільовизначення, будуть обрані відповідні дії, тобто способи досягнення цілей. Таким чином, адекватно вибудована державою система обмежень, тобто контур, у рамках якого можна робити будь-які дії, дозволить формувати різні інститути та пропонувати їх на вибір, що створює ринок інститутів. Ті інститути, які краще спроектовані, будуть визнані. У будь-якому разі розвиток інституту пов'язаний з визначенням мети або цілей, залежно від суб'єкта цільовизначення [5], тобто цей суб'єкт має фактично розробити стратегію й організувати її реалізацію. Однак, як показали дослідження, стратегія практично завжди потребує координаційних дій і не документів за назвою «стратегія», а стратегування, як певний процес, який має термін і повторюваність. Для вироблення стратегії щодо розбудови машинобудівного комплексу запропоновано використовувати для коригування цілей відповідно до мінливих інституціональних умов теоретичний підхід щодо дії стратегічного механізму розвитку, заснований на петлі Бойда. Етапами стратегування повинні стати [4, с. 279-280]: постановка мети; зупинка; оцінювання стану; коригування мети або шляхів її досягнення, до того ж цей процес має бути безперервним.

Стратегування визначене як процес вироблення стратегії, її моніторинг і аналіз стану об'єкта та середовища, що забезпечує вироблення координаційних впливів для коригування мети або шляхів її досягнення. Стратегування пов'язане з майбутнім, а воно, у свою чергу, може бути: а) неминучим; б) неможливим і в) мати простір сценаріїв (можливі варіанти змін і наслідків) для об'єкта дослідження й аналізу.

Слід зазначити, що жодне проектування розвитку не матиме результату, якщо немає системи оцінки. Моніторинг може здійснюватися в системі: виконане / не виконане. Але для оцінки потрібні ще крім критеріїв і люди з різними підходами, що дозволить у разі необхідності коригувати мету та шлях її досягнення.

Для того щоб розробити стратегію (базову, початкову), вона повинна бути спроектована. Для цього ми пропонуємо використовувати форсайт як метод досліджень. Мета форсайтного дослідження – виявити ключові технології, бізнес-ідеї та напрямки, які можуть дати найбільшу вигоду й практичний результат. Завдання форсайту – визначення трендів далекої дії [6]. Як відзначав С. Перселгін, форсайтні дослідження – модний напрямки, його завдання робити технологічні прогнози й досліджувати виклики прогресу, що прискорюється [7]. Наукові дослідження повинні підвищувати або, принаймні, не знижувати зв'язність позиції. Остання може бути визначена в «моделі дерева» або в «карті досліджень», які є зручною та наочною формою планування. Необхідно застосовувати механізм сценарування розвитку науки, там, де не «працює» стратегія. «Дерево», «карта місцевості», «дорожня карта» найближчим часом повинні замінити великі тексти тематичних планів. Як відзначала Н.Ю. Возіянова [4, с. 281-282], альтернативою стратегічної моделі є логіка глобальної конкурентоспроможності: усе, що краще за нас роблять німці, американці та інші, купуємо, займаємося тільки тим, що виходить, або тим, чим не займається ніхто у світі. Слід пам'ятати, що форсайт – це не прогноз, а «зшивка» картин світу науковців, політиків і бізнесменів. Вона не повинна бути виконана за методиками «із чужого плеча», за книгами-інструкціями та за допомогою сертифікованих фахівців ЮНІДО, що

не дасть бажаного результату, тому що чуже не приживеться. Отже, потрібен свій власний форсайт. Вибір структуроутворюючого методу обумовлений політичною волею, як потребує її й повна модернізація російських наукових інститутів, «заточених» під минуле століття [7]. Висновки, зроблені С. Переслегіним, безперечно стосуються й України.

Найчастіше, ухвалюючи рішення про вибір ділового партнера, менеджери будь-якого підприємства, у тому числі машинобудівних підприємств, оцінюють фінансовий стан майбутнього партнера не з погляду близькості до еталона, а з точки зору віддаленості від критичного. Тому під час вибору бази відліку рейтингової оцінки виникає необхідність введення поняття умовного задовільного підприємства. Будемо вважати, що умовне задовільне підприємство має фінансові показники, які відповідають нормативним мінімальним значенням, визначеним на основі критеріїв ефективності господарської діяльності організації фінансів підприємства, принципів достатності, ліквідності та прибутковості його капіталу й відсутності основ для визнання структури балансу незадовільною, а підприємства – неплатоспроможними.

Ураховуючи вищевикладене, пропонуємо формулювання вимог, яким повинна задовольняти система фінансових коефіцієнтів з погляду ефективності рейтингової оцінки фінансового стану підприємства машинобудівного комплексу.

1. Фінансові коефіцієнти повинні бути максимально інформативними і давати цілісну картину стабільності фінансового стану підприємства.

2. В економічному змісті фінансові коефіцієнти в основному повинні мати однакову спрямованість (зростання коефіцієнта означає поліпшення фінансового стану).

3. Для всіх фінансових коефіцієнтів повинні бути зазначені числові нормативи задовільного мінімального рівня або діапазону змін.

4. Фінансові коефіцієнти повинні розраховуватися тільки за даними публічної бухгалтерської звітності підприємств.

5. Фінансові коефіцієнти повинні давати можливість здійснювати рейтингову оцінку підприємства як у просторі (порівняно з іншими підприємствами), так і в часі (за певні періоди).

На основі цих вимог розроблено систему показників і методику рейтингового експрес-оцінювання фінансового стану підприємства.

У загальному вигляді алгоритм визначення рейтингового числа аналізованого підприємства є таким.

За визначеними алгоритмами на основі даних балансу й інших форм звітності обчислюються фінансові коефіцієнти.

Рейтингове число визначається за формулою:

$$R = \sum_{i=1}^L \cdot \frac{1}{LN_i} \cdot k_i, \quad (1)$$

де N_i – нормативний рівень для i -го коефіцієнта;

L – кількість показників, використовуваних для рейтингового оцінювання;

k_i – i -й коефіцієнт;

$\frac{1}{LN_i}$ – ваговий індекс i -го коефіцієнта.

Легко помітити, що в разі повної відповідності значень фінансових коефіцієнтів k_1, \dots, k_i їх нормативним мінімальним рівням рейтинг підприємства дорівнюватиме 1, обраної як рейтинг умовного задовільного підприємства. Фінансовий стан підприємств із рейтинговою оцінкою менше за 1 характеризується як незадовільний.

За умови здійснення просторового рейтингового оцінювання одержимо n оцінок (n – кількість підприємств), що упорядковуються за зростаючою. У результаті динамічного рейтингового оцінювання одержимо m оцінок (m – кількість порівнюваних періодів), що являють собою часовий ряд і далі піддаються обробці за правилами математичної статистики.

Для визначення рейтингу підприємств пропонується використовувати п'ять показників, які найбільш часто застосовують і найповніше характеризують фінансовий стан (нормативні обмеження показників, що наводяться нижче, мають значною мірою умовний характер і використовуються для демонстрації побудови рейтингу).

1. Забезпеченість власними коштами, що характеризує наявність у підприємства власних обігових коштів, необхідних для його стійкості ($ДО$). Нормативна вимога: $ДО > 0,1$.

2. Коефіцієнт покриття (K_n), що характеризується ступенем загального покриття всіма способами суми термінових зобов'язань (ліквідність балансу). Нормативна вимога: $K_n > 2$.

3. Інтенсивність обігу авансованого капіталу (IO), яка характеризує обсяг реалізованої продукції, що припадає на 1 грн коштів, вкладених у діяльність підприємства. Нормативна вимога: $IO > 2,5$.

4. Менеджмент (ефективність управління підприємством) (M), що характеризується співвідношенням розміру прибутку від реалізації та обсягу виручки від реалізації. Нормативна вимога обумовлена рівнем дисконтної ставки Національного банку України.

5. Прибутковість (рентабельність) підприємства (K_p), яка характеризує обсяг прибутку, що припадає на 1 грн власного капіталу. Нормативна вимога: $K_p > 0,2$.

На основі цих п'яти показників визначається рейтингове число:

$$R = 2ДО + 0,1K_n + 0,08IO + 0,45M + K_p.$$

Нормативне значення рейтингового оцінювання – 1. У таблиці 1 нами відображені дані для аналізу значень рейтингового оцінювання ефективності господарювання двох підприємств.

Таблиця 1 – Результати рейтингової оцінки ефективності господарської діяльності

Показник	ТОВ «Донбас»		ТОВ «Будмаш»	
	На початок	На кінець	На початок	На кінець
Забезпеченість власними коштами	-0,5	-0,1	-0,07	-0,08
Ліквідність (поточна) балансу	1,03	1	0,97	0,95
Інтенсивність обігу авансованого капіталу	–	–	16,4	
Менеджмент	0,83		0,86	
Прибутковість (рентабельність) власного капіталу	–	–	–	–
R	0,3765	0,2735	1,656	1,634

Порівнюючи показники рейтингового оцінювання підприємств «Донбас» і «Будмаш», наведені в таблиці 1, можна зробити висновок, що фінансовий стан компанії «Донбас» на початок і кінець періоду характеризується як незадовільний, тому що її рейтинг нижче за 1. А рейтинг «Будмаш» відповідає рейтингу умовно задовільної організації, тому що вище за 1.

Зазначимо, що порівнюючи показники рейтингового оцінювання за кілька років, можна зробити висновок про ефективність (або неефективність) бізнесу.

Зростання рейтингу свідчить про поліпшення фінансового стану підприємства, зниження – про погіршення.

Висновки. Для розбудови машинобудівного комплексу країни необхідно інституціоналізувати відносини між підприємствами, які входять до нього, визначити підходи щодо формування стратегії розвитку. Нами запропоновано підхід стратегування розвитку. Дослідження показали, що перше місце посідають наукові підходи щодо оцінювання надійності будь-якої фірми, безпечності співпраці тощо.

Але думка стороннього експерта не завжди дасть вичерпну інформацію для прийняття рішень керівниками різних рівнів, для чого запропоновано рейтингове оцінювання підприємств машинобудівного комплексу для встановлення ділових відносин.

Список літератури / References:

1. Косов В.В. Методические рекомендации по оценке инвестиционных проектов / В.В. Косов, В.Н. Лившиц, А.Г. Шахназаров. – 2-я ред. – М.: Экономика, 2000. – 421 с.
Kosov, V.V., Livshits, V.N. and Shakhnazarov, A.G. (2000), *Metodicheskiye rekomendatsii po otsenke investitsionnykh projektov* [Guidelines for evaluation of investment projects], 2 nd ed., Ekonomika, Moscow, Russia.
2. О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом: Закон Украины от 30 июня 1999 г. № 784-XIV (с изм. и доп.).
Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine “About Restoring Debtor's Solvency or Declaring bankruptcy”, no. 784-XIV.
3. Методические рекомендации по выявлению признаков неплатежеспособности предприятия и признаков действий по укрывательству, банкротства, фик-

тивного банкротства или доведения до банкротства, утверждены Приказом Министерства экономики Украины от 17 янв. 2001 г. № 10.

Ministry of Economy of Ukraine (2001), "Guidelines to identify signs and symptoms of enterprise insolvency action on secretion, bankruptcy, fraudulent bankruptcy, or adjust to bankruptcy", approved by Order of the Ministry of Economy of Ukraine from January 17, 2001, no. 10.

4. Возиянова Н.Ю. Институциональный анализ стратегирования устойчивого развития внутренней торговли Украины / Н.Ю. Возиянова // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку: міжнар. наук.-практ. конф., 2011 р., 22-23 вер. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2011. – С. 278-282.

Voziyanova, N.Yu. (2011), "Institutional analysis of sustainable development stratehyrovanyya inner of trade of Ukraine", Proceedings of Int. scientific-practical Conf., *Ukraine: East-West – the problems of sustainable development*, September 22-23, 2011, Donetsk, pp. 278-282.

5. Возиянова Н.Ю. Цілепокладання у розвитку торговельних структур / Н.Ю. Возиянова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11 (101). – С. 49-62.

Voziyanova, N.Yu. (2009), "Targeting in development of trade structures", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (101), pp. 49-62.

6. Волошин П. Теория послезавтра. Опыт форсайтных исследований в России и Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://http://smi2.ru/1stnobody/c135146>>.

Voloshin, P. "Theory day after tomorrow. Experience of forsayts research in Russia and Ukraine", available at: [http:// http://smi2.ru/1stnobody/c135146](http://http://smi2.ru/1stnobody/c135146).

7. Переслегин С. Форсайтные исследования: о будущем без будущего. Ч. 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.rusrev.org/content/review/default.asp?shmode=8&ida=1746&ids=143>>.

Pereslegin, S. "Forsayts study: at the future without a future", Part 1, available at: www.rusrev.org/content/review/default.asp?shmode=8&ida=1746&ids=143.

8. Бурлаченко Ю.В. Проблемы и перспективы развития инновационно-инвестиционной деятельности в машиностроении [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2010/Economics/64954.doc.htm>.

Burlachenko, Yu.V. (2010), "Problems and prospects of development innovatively and investitionely activities in mechanical engineering", available at: www.rusnauka.com/12_ENXXI_2010/Economics/64954.doc.htm.

9. Возиянова Н.Ю. Внутрішня торгівля України: теоретичний базис, моніторинг, моделі розвитку: монографія / Н.Ю. Возиянова. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2013. – 517 с.

Voziyanova, N.Yu. (2013), *Vnutrishnia torhivlia Ukrainy: teoretychnyi bazys, monitoringh, modeli rozvytku* [Domestic trade of Ukraine: theoretical basis, monitoring, models of development], monograph, DonNUET, Donetsk, Ukraine.

10. Костин Ю.Д. Машиностроительный комплекс Украины: тенденции современного развития / Ю.Д. Костин, О.Ю. Пустовой // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2013. – Т. 18, Вип. 2. – С. 85-90.

Kostin, Yu.D. and Pustovoy, O.Yu. (2013), "Machine-building complex of Ukraine: Trends of modern development", *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnikova*, Vol. 18, Issue 2, pp. 85-90.

11. Ласлович В.Е. Основные направления машиностроительного комплекса в ходе реализации форсированного механизма развития экономической среды [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://minprom.ua/pge7/news755.html>>.

Laslovich, V.Ye. "Basic direction of machine-building complex in the course realization forced mechanism development of economic environment", available at: <http://minprom.ua/pge7/news755.html>.

Цель. Целью статьи является обоснование развития предприятий машиностроительной отрасли и основ формирования стратегии, а также разработка системы рейтинговой оценки предприятий машиностроительного комплекса.

Методика. При проведении исследования использованы: методы теоретического обобщения и сравнения, анализа и синтеза, индукции и дедукции, институционального анализа (для определения содержания стратегирования, его составляющих), методы моделирования, финансового анализа (для разработки системы показателей, формирования методики рейтинговой экспресс-оценки финансового состояния предприятия машиностроительного комплекса и проведения анализа).

Результаты. На основании проведенного исследования определена сущность стратегирования как подхода для развития машиностроительного комплекса Украины и разработана система показателей и методика рейтинговой экспресс-оценки финансового состояния предприятия.

Научная новизна. Усовершенствован научно-методический подход к формированию стратегии развития машиностроительного комплекса Украины и рейтинговой экспресс-оценки финансового состояния его предприятий.

Практическая значимость. Полученные результаты направлены на формирование стратегии развития предприятий машиностроительного комплекса страны и проведение мониторинга на основе рейтинговой оценки предприятий.

Ключевые слова: машиностроительный комплекс, стратегирование, институт, развитие, рейтинг, предприятие

Objective. The purpose of article is justification of development of the enterprises of machine-building branch and bases of formation of strategy, and also development of the system of a rating assessment of the enterprises of a machine-building complex.

Methods. When carrying out research are used: methods of theoretical generalization and comparison, the analysis and synthesis, induction and deduction, the institutional analysis (for contents definition strategirovaniy, its components), methods of modeling, the financial analysis (for development of the system of indicators, formation of a technique of a rating express assessment of a financial condition of the enterprise of a machine-building complex and carrying out the analysis).

Results. On the basis of the conducted research the essence of a strategirovaniye as approach for development of a machine-building complex of Ukraine is defined and the system of indicators and a technique of a rating express assessment of a financial condition of the enterprise is developed.

Scientific novelty. Scientific and methodical approach to formation of strategy of development of a machine-building complex of Ukraine and a rating express assessment of a financial condition of its enterprises is improved.

Practical value. The received results are directed on formation of strategy of development of the enterprises of a machine-building complex of the country and carrying out monitoring on the basis of a rating assessment of the enterprises.